

Összefércelt identitás

Király Kinga Júlia: *Apa Szarajevóba ment*. Kalligram, Budapest, 2017

Kígyózó, hosszan egymásba fonódó mondatok tartják mindvégig áramlásban Király Kinga Júlia legújabb, 2017-ben megjelent, *Apa Szarajevóba ment* című regénye narrátorának emlékezéstől irányított tudatfolyamát, most mégis halásszunk a zavarosban, s ne csak egy apró szegmentumot emeljük ki a rendkívül sokrétű szövegegyüttesből, hanem ruházzuk is azt fel a kulcsmondat, kiindulási pont szerepével: „Talán mindig is van egy még nagyobb bezártság annál, amiben épp vagyunk” (55). A mű heterogenitására vonatkozó, több ízben elmarasztaló kritikák értelemszerűen nem alaptalanok, hisz e kérdés nem csupán a regény narrációs eszközkészletét érinti, hanem a tematikai sokszínűségét is: a fülszöveg által road movie-ként meghatározott alkotás az úton levés tapasztalatán kívül feldolgozza a diktatúra, a traumák, a (női) test és emlékezés, a hiány, a nyelv, a családi és a szerelmi kapcsolatok témáit, csak hogy néhány kulcsszóba tömörítsük a regény tizenkilenc fejezetének történéseit.

A szöveg ilyenemű heterogenitása valóban lehetne zavaró is, ám ha azt a kiemelt mondat szempontjából vizsgáljuk, a regény olyan kétosztatúságot mutat, melynek középpontjában a hatalom fogalma áll: annak erőszakos alárendelő mechanizmusait ismerjük meg a kollektív, valamint az egyéni szempontjából, a traumafeldolgozás kudarcait, az ebből fakadó tehetetlenségre adott válaszokat. A regény egyes szám első személyű női narrátora, Jázmin nyolcévesen, az 1984-es téli olimpia idején veszíti el édesapját, akiről az elkövetkező több mint két évtizedben semmi hírt nem kap, mígnem annak hirtelen újbóli felbukkanása arra sarkallja a lányt, hogy a családfő által vélhetőleg megtett útvonalat bejárva, Szerbia és Bosznia érintésével, elköltözzön hozzá Münchenbe. Az apa személye nemcsak azért kimagasló-

an fontos, mert szinte az összes későbbi eseményt az ő eltűnése határozza meg, hanem mert bizonyos értelemben a korábbiakban említett kétosztatóság elemei közt is a hiánya, illetve gyermeke esetében az azáltal ellehetetlenített öndefiniálási kísérletek teremtenek átjárást. Ha a felállított dichotómia kollektív egységét vesszük először figyelembe, az egyes állampolgár egyéni, családon belül megélt traumáit a diktatorikus állam elnyomó, szabadságot ellehetetlenítő „bezártsága” zárja keretbe, ezzel az értelmezés egy nagyobb kontextusát megteremtve, majd ezt a kelet-európai országok alárendeltsége követi a nyugatiakhoz képest. A társadalom vertikális strukturáltságában elképzelt, felülről elkövetett erőszak jelentései az egyén életében kiváltott traumák szintjére is átkonvertálódnak: a narrátor „testbe zártságának” érzését önelidegenedése táplálja, mely szoros összefüggésben áll a torz, hiánytól vezérelt családi és szerelmi kapcsolatokkal. Ha egyszerűbben szeretnénk fogalmazni: az erőszak, mely az állam által preferált ideológiával szembemenő belső szabadság összeroppantására törekszik, megtalálja szubjektív megnyilvánulási formáit is példának okáért a narrátor olyan szerelmi viszonyaiban, melyek ugyanúgy alárendeltségre épülnek, lelki zsarolásra, ezzel minduntalan megerősítve a bizonytalan elbeszélő folytonos befelé fordulását. A testre irányuló kihasználás élesen elkülöníti a személy materialításában létezését belső világától, melybe a férfi partnerek vagy képtelenek, vagy nem hajlandók behatolni. A belső szabadság, s vegyük itt erkölcsi és szubjektív értelemben is, elvesztésével szemben érzett tehetetlenség különböző megnyilvánulási formái mindvégig szoros összefüggésben kerülnek bemutatásra a regényben. A szerző mindezt nem csupán a tudatfolyam idősíkjainak váltogatott, folytonos párhuzamosságban való szerepeltetésével éri el, hanem, mint ahogy már említettem, az apa alakjának segítségével is, hisz ő az, aki a belső szabadság védnökeként szembemegy az uralkodó ideológiával, s mint valami önmegsemmisítő, -feláldozó gesztust végrehajtva eltűnik a téli olimpia idején, maga mögött hagyva a családját, a kislányt, aki erre a hiányra próbálja minduntalan felépíteni megszilárdulni képtelen identitását.

Az apával való találkozás tudatalatti késleltetése az utazás topozsának azon közhelyes vonatkozásait erősíti meg, miszerint nem a megérkezés számít, hanem a célhoz vezető lépések megtétele. A végigkísérhető folyamat szokványos jelentései mégiscsak izgalmassá válnak, hisz a jelennek, az úton levés elsődleges narratív idejének folyamatosságát szaggatottá teszi az, hogy a múlt szólamai mindunta-

lan utat törnek maguknak. Noha több mint két évtizedet átfogó időintervallumról van szó, az emlékezés asszociatív csapongása a megtörténtekeket egy nagy tömbbé olvasztja. Az utazás nem csupán keretül szolgál a múlt megidézésére, hanem e kettő, az ok és okozat paradox módon eggyé olvad egy vég nélkül hömpölygő tudatfolyamban. Tehát *apa Szarajevóba ment*, ám ez hogyan is határozza meg a későbbi eseményeket? Ezzel hozható összefüggésbe az anyával a későbbiekben megromlott kapcsolat, a kiosztott, előre elrendelt társadalmi szerepre való reagálás, hisz „talán, ha akkor nem hagysz el bennünket, most nem látom nevetségesnek a bukácsoló kicsiséget, ami a kiutat kutatja abból az útvesszőből, amit mireánk, magamfajtákra testáltatok” (140), valamint a zátonyra futott szerelmi kapcsolatok, az egyetemi évek sikertelensége. Az apa eltűnésének motívuma fűzi az összes későbbi eseményt egy láncolattá, időbeli tömbbé, melyben a huszonnégy évvel későbbi Jázmin nem tud elszakadni gyermeki énjétől, hisz „kettőbe hullott életemnek csak egyik része volt a hiány – a másik a róla való kényszeres beszéd volt, ami erőnek erejével itt tartotta, hogy állandóvá tegye” (102). A jelenbeli öndefiníálás zsákutcába futásai a fiatalon elszenvedett traumákból vezethetők le, ám a mű narratív építkezése, az utazással párhuzamos múltidézés lehetőséget teremt arra, hogy a gyermeki szemmel érzékelt, bemutatott események naivitásába a felnőttől származó reflexiók is beoltódnak. Mintha az önkeresés térbe való kivetülése egy nullpontra vezetné vissza a számtalan sikertelen kísérletet, s paradox módon az apához vezető út, a viszontlátáskor érzékelt idő-, térbeli, személyek által jelzett eltávolodás számolja fel a hiány gyermekkortól tapasztalt jelenlétét.

Mint ahogy már utaltam rá, e regény esetében semmiképp sem tekinthetünk el a diktatúra társadalmi vonatkozásaitól, ám ezeket leginkább egy család életének mindennapjain átszűrve érzékeljük. Az elbeszélő szűkebb familiáris környezetébe nemcsak a két, illetve a későbbiekben egy szülő tartozik, hanem a nagymama is. A gyermeki elbeszélőt mintha elemibb, verbálisan le nem írható, attól távol tartott kapcsolat fűzné édesanyjához, a rá vonatkozó előhívott emlékek érzékszervekre ható ingereket idéznek meg, lehetetlenség kávéillatú melegségét, selyem hálóingének puhaságát, egy kísérteties testi egymásba zártságot: „Fülzúgás, vérserkenés, amit mindkettőnk hallott, ám mintha egyetlen testből áramlottak volna két különváló idegközpont felé” (55). Az apával kapcsolatban azonban minduntalan a nyelv fogalma merül fel, pontosabban a megnevezhetetlenség, a dolgok el-

választódnak az őket megjelölő kifejezésektől, mintha távozásakor utolsó szavaival magával vitte volna őket, egy artikulátlan űrt hagyva maga után. A nagymama esetében szintén a nyelv kap kiemelkedő szerepet, ám egészen más értelemben, hisz hozzá elsődlegesen a mítikus, anekdotikus, bizonyos egységeikben szürreális szerkesztésű történetek kapcsolódnak, melyek éppen sejtelmességüknek köszönhetően ruházzák fel a mesélőt a mindentudás és a méltóság illuzórikus tulajdonságaival. Meséit ugyan értelmezhetjük a traumafeldolgozás kísérleteiként, de ezek talán csak még inkább felhívják a figyelmet azokra a szemantikai résekre, melyeken keresztül a tényleges válaszok elillannak az anekdotikus keretből. Befejezésül tehát a mű fentebb említett két fontos központi motívumát járjuk körül: a test, valamint a nyelv regényben betöltött szerepét.

Az előbbi fogalom mely jelentései domborodnak ki a szövegben? A test mint tárgy, mint vászon, amelyre kivetülnek az idegen vágyak, a féltékenység és a megcsalás, a test mint az emlékezés térbeli kiterjedése, hisz beleíródnak az identitást meghatározó események és helyek, illetve mint a szexualitás női megnyilvánulása. A test női mivoltában válik tárggyá, alárendelődik az azt kizsákmányoló maskulin vágyaknak és elvárásoknak. A történet egyik fontos mellékszála a *másikra*, a szeretőre vonatkozó emlékfoszlányok sorozata, melyből egy éveken át elhúzódó viszony rajzolódik ki, egy olyan „transzállapot”, amit „az alávetettség szólaltat meg” (24). S noha bizonyos értelemben az apa alakjában találkozik a hatalom és a műben szerepeltetett személyközi kapcsolatok vertikális rétegzettsége, a lefelé irányuló erőszak s a felfelé szabadkozó kicsinyesség, mint ahogy erre a korábbiakban már utaltam is, Jázmin Sebestyénnel folytatott kapcsolata modellálja leginkább a diktatorikus államgépezet makroszinten megvalósuló elnyomó, tárgyiasító mechanizmusait, metanarratív egységként leképezve a műegészt meghatározó szabályszerűségeket. A társadalom alárendeltjeinek tehetlenségét képezi le a női fél passzivitása, mely passzivitás tárggyá alakítja a testet, így az kevésbé tudja betölteni az identitásban játszott szerepét, sokkal inkább szolgálja a szexuális vágyak kielégülését; vagy ha más oldalról közelítjük meg a kérdést: a testiségben engedi összpontosulni, arra egyszerűsíti le, abban rekeszti meg az öndefiniálást. Az anyával való elemibb, testi formában való együvé tartozás a tárgyiasult női test szempontjából válhat visszatetszővé, sejtethetően a regény utolsó hazatérési jelenetéig. Az elbeszélő azzal, hogy engedi előtérbe kerülni a testiség tárgyi-

asult materialitását, „hogya a testemnek ebbe az egyetlen darabkája [értsd: nemi szerv] szuszakoljam a teljes integritásomat” (193), ellehetetleníti a traumák feldolgozására szolgáló nyelv megtalálását. Ehhez nem csupán arra van szükség, hogy a test ismét felvegye az emlékezésben és az identifikációs folyamatokban betöltött szerepét, beleértve a nemi identitás kérdését is, hanem, hogy az elzárt belső világ ne határolódjon el ennyire élesen az annak határait biztosító külsőtől.

Az apával való újbóli találkozás egybeesik az emigráció, a külföldön való munkavállalás tapasztalatával. Jázmin ebben az „ígéretes jövővel kecsegtető” müncheni környezetben sem tud szabadulni a magával vitt társadalmi beidegződésektől, vagyis attól, „amit abban a másik lankasztó országban belénk neveltek, a kicsinyesség ágálása, az ájtatosság vertikálitása, [...] ahol erény volt kicsinek tűnni, mély meghajlással torokhangon énekelve alámenni, [...] és én úgy szívtam magamba, ha igaz, már a nagymamám kromoszómáiból, hogy akkor is a porba fíngjak, amikor épp magasra hághatok” (69). Mintha az új nyelvi térben való idegenség, az, hogy a hazai, romániai közegben ellehetetlenített szabadság, legyen az külső vagy belső, az alárendeltség egy újabb dimenziójával egészült ki, kikristályosította volna az „otthonos traumákban” való nyelvtelenség állapotát. Az elbeszélő az emigrációban valami köztessé, két világot elválasztó paravánná, nevéből megfosztottá válik: a társadalmi értelemben vett „tárgyasulás”, az én tapasztalatától való eltávolítottság arra sarkallja, hogy végre meghatározza önmagát, kijelölje saját határait. Jázmin egy helyütt arról elmélkedik, hogy ha két, időben egymáshoz közel ütemezett rossz dolog történik, az emlékezés valóban arra kényszerül-e, hogy az egyiket törölje. És ha igen, akkor megadatik-e még valaha, hogy az elfeledettet újra előhívjuk, s „visszapenderüljünk az út legelejére” (180)? A narrátor a regény legvégén hazatér édesanyjához, ám a mű utolsó jelenete nem teszi egyértelműen értelmezhetővé, hogy milyen befejezést rendeljünk az országokat átszelő road movie utolsó, a kiinduláshoz visszakanyarodó lezárásához. Mégis, miután otthoni ágyában fekvé bedugja fülébe a fül dugót, a külső zajok már csak „sustorékolásnak” hatnak, „zizegett a világ, tömbökben zizegett” (295), éppen mint a teremtés kezdetén.